

Szczecin, 22 czerwca 2022 roku

Dr hab. Renata Podgórzeńska, prof. US
Instytut Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie
Uniwersytet Szczeciński

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Zuzanny Haliny Sielskiej *Konflikt jako czynnik różnicujący kapitał społeczny w byłych Republikach Jugosławii*, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice 2022, ss. 362.

Punktem wyjścia do wszelkich analiz jest dostrzeżenie skomplikowanej natury konfliktu na obszarze byłej Jugosławii i jego konsekwencji dla bezpieczeństwa i stabilizacji w wymiarze regionalnym i globalnym. Jego genezę stanowi zespół wzajemnie warunkujących się przyczyn o wewnętrznym (politycznym, społecznym, gospodarczym, historyczno-kulturowym, wyznaniowym, narodowościowym) i zewnętrznym charakterze. Na długie lata zadecydował on o destabilizacji regionu, stanowiąc zarazem zagrożenie i wyzwanie dla bezpieczeństwa europejskiego. Należy zauważyć, iż pod wpływem zmian zachodzących w Europie Środkowo-Wschodniej i zmian geopolitycznych w Europie kolejne republiki wchodzące w skład Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, uznając swoje prawo do samookreślenia i samodecydowania o własnym rozwoju, sukcesywnie podejmowały działania na rzecz niepodległości. U podstaw konfliktu, którego skali początkowo nikt nie przewidywał legło przede wszystkim zróżnicowanie etniczne, kulturowe, religijne, brak poczucia wspólnotowości, silne aspiracje polityczne i szereg innych czynników. Z uwagi na konsekwencje jakie wiążą się z konfliktem na obszarze b. Jugosławii koniecznym jest wyjaśnianie złożoności sytuacji w regionie i podejmowanie badań dotyczących natury konfliktu z uwzględnieniem różnych perspektyw.

Zuzanna Halina Sielska w dysertacji zatytułowanej *Konflikt jako czynnik różnicujący kapitał społeczny w byłych Republikach Jugosławii* podjęła się zbadania oddziaływania konfliktu na zróżnicowanie kapitału społecznego na przykładzie byłych republik Jugosławii. Zamysł ten jest trafny z uwagi na potrzebę prowadzenia rozważań, które uwydatniają i

charakteryzują procesy społeczne, polityczne i ekonomiczne w regionie tak mocno doświadczonym przed laty konfliktem zbrojnym. Co więcej, sytuacja wciąż jest daleka od pożądanej, i wciąż państwa powstałe w wyniku rozpadu Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii (a przynajmniej część z nich) doświadczą konfliktów o różnej intensywności i różnym charakterze. W perspektywie, prowadzone w tym nurcie prace badawcze pozwolą na pogłębioną analizę czynników determinujących rozwój społeczny, polityczny i ekonomiczny państw powstałych w wyniku rozpadu b. Jugosławii. Podkreślę zatem, iż temat rozprawy podjęty przez Panią Zuzannę Sielską wydaje się ze wszech miar słuszny i istotny z punktu widzenia prowadzenia pogłębionych badań dotyczących czynników determinujących i oddziaływujących na rozwój państw i społeczeństw b. Jugosławii. Z uwagi na brak szerszych opracowań dotyczących tego zagadnienia wybór tematu dysertacji wydaje się tym bardziej właściwy.

1. METODOLOGIA ROZPRAWY

Rozprawa doktorska z założenia prezentuje wiedzę teoretyczną w dyscyplinie (w tym przypadku w dyscyplinie nauki o polityce i administracji), stanowi potwierdzenie umiejętności formułowania i rozwiązywania problemu badawczego, planowania kolejnych etapów procesu badawczego, konsekwentnej realizacji przyjętych celów i założeń badawczych.

Mając na uwadze powyższe, pragnę podkreślić, iż tytuł pracy doktorskiej sformułowany został logicznie i przejrzysto. Tak ujęty temat, już w tytule wyraźnie akcentujący interesujący problem badawczy odpowiada normom i wymogom stawianym pracom doktorskim w dyscyplinie nauki o polityce i administracji. Wybór tematu i sposób jego ujęcia przez Doktorantkę wskazuje na umiejętność dostrzeżenia problemu badawczego, co potwierdza jej dojrzałość badawczą. Podkreślę, iż problematyka podjęta w dysertacji z uwagi na wydarzenia jakie rozgrywają się w Ukrainie stała się jeszcze bardziej interesująca, nie tylko w wymiarze naukowym, ale również z uwagi na możliwość opracowania wniosków o charakterze rekomendacji.

We Wstępie Autorka zauważa, iż w każdej z republik b. Jugosławii konflikt zbrojny - bo o nim mowa – przebiegał z różnym natężeniem, dlatego też w jej opinii miał zróżnicowane skutki dla tych państw i społeczeństw. Dążąc do ustaleń dotyczących zależności między natężeniem konfliktu a kapitałem społecznym na przykładzie państw powstałych w wyniku

rozpadu b. Jugosławii przyjęła jako punkt wyjścia rozumienie kapitału społecznego jako umiejętność wspólnego organizowania się jednostek oraz tworzenie sieci pozytywnych relacji poprzez udzielanie pomocy, poczucie wsparcia, solidarności oraz współpracę poprzez nieformalne reguły i normy międzyludzkie w obrębie grupy w celu realizacji wspólnych interesów. Jako kluczowe elementy kapitału społecznego wyróżniła: obywatelskość, sieci społeczne, poczucie bezpieczeństwa oraz zaufanie społeczne. Zaznaczając, iż na proces przeobrażeń kapitału społecznego wpływ ma szereg konfliktów, w tym ten o najintensywniejszym przebiegu i charakterze czyli konflikt zbrojny. Przyjęte przez Doktorantkę rozumienie zarówno konfliktu, jak również kapitału społecznego jest właściwe i dające szansę eksplikacji zależności pomiędzy tymi kategoriami w odniesieniu do państw poddanych badaniom.

Analizując konstrukcję Wstępu, w którym co do zasady powinny znaleźć się określone elementy, zauważę brak jasno zarysowanego przedmiotu badań, celu badań, hipotez badawczych, metod badawczych oraz omówienia dotychczasowego stanu badań. Wprawdzie Autorka sygnalizuje cel dysertacji, aczkolwiek w mojej ocenie jest on zbyt ogólnikowo sformułowany we Wstępie (s. 8). Podobnie zauważam brak sformułowanych hipotez badawczych (zarówno hipotezy głównej, jak i hipotez szczegółowych), które stanowiąc istotny element prowadzonego procesu badań porządkowałyby przyjęte we wstępie pytania badawcze stanowiąc ich dopełnienie. Autorka formułuje pytania i hipotezy w rozdziale czwartym (s. 208-211), jednakże w mojej ocenie winny one zostać jasno określone już we Wstępie, a w dalszej części pracy powinno nastąpić odwołanie się do nich. Nadmienię, iż we Wstępie doktorantka sformułowała trzy kluczowe pytania badawcze, które brzmią następująco: w jaki sposób natężenie konfliktu różnicuje kapitał społeczny? Czy wśród młodych w republikach, gdzie odnotowano większe natężenie konfliktu kapitał społeczny będzie inny niż w republikach, gdzie to natężenie było niższe? Czy kwestie związane z obywatelskością, budowaniem sieci społecznych, poczuciem bezpieczeństwa oraz zaufaniem interpersonalnym i instytucjonalnym będą równe w tych grupach? (s. 9). Odpowiedzi na tak sformułowane pytania Autorka uzyskała dzięki przeprowadzonym badaniom wśród osób młodych w wieku 18-34 w sześciu państwach powstałych w wyniku rozpadu b. Jugosławii (oraz w Polsce jako grupie kontrolnej), co sygnalizuje we Wstępie. Z uwagi na ograniczenia związane z pandemią COVID-19 badania zostały przeprowadzone w sposób hybrydowy. W tym miejscu docenić należy nakład pracy Doktorantki, która pomimo obiektywnych trudności związanych z pandemiczną rzeczywistością zdecydowała się kontynuować prowadzone

badania, modyfikując sposób ich przeprowadzenia (realizując je zarówno bezpośrednio, jak i on-line) oraz grupę badawczą. Zabieg ten co podkreślę nie wpłynął negatywnie na walory poznawcze dysertacji, a jedynie spowodował zawężenie przedmiotu badań i przesunięcie akcentów.

Zauważę również brak we Wstępie odniesienia się do zastosowanych w pracy metod badawczych oraz wykorzystanych źródeł. Zakres tematyczny pracy, przyjęte cele oraz przedmiot badań obligują do przyjęcia określonych metod badawczych, które winny być wyartykułowane we Wstępie, z wyjaśnieniem w jakim zakresie i do jakich ustaleń zostały wykorzystane. Generalnie oceniam Wstęp jako fragment pośpiesznie napisany i nie zawierający kluczowych elementów. Przyjęta przez doktorantkę konwencja, która sprowadza się do rozproszenia składowych wstępu i umieszczenia ich w kolejnych rozdziałach utrudnia dostrzeżenie zamiarów badawczych Autorki.

Niezależnie jednak od wyrażonych uwag dotyczących konstrukcji Wstępu przyjęte przez Doktorantkę podejście metodologiczne oraz zastosowane narzędzia badawcze, które zidentyfikować można w kolejnych rozdziałach są właściwe.

Recenzowana dysertacja składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii. Dodatkowo zawiera spis rysunków, tabel i wykresów oraz aneks. Struktura rozprawy nie wzbudza większych zastrzeżeń, jest logiczna i spójna. Praca liczy 362 strony.

Język rozprawy i styl wypowiedzi, precyzja wywodu, jasność przekazu poza drobnymi uchybieniami nie wzbudzają zastrzeżeń. Pracę wzbogacano o przypisy, które w przypadku publikacji książkowej dysertacji winny zostać ujednolicone. Uchybieniem jest również brak we Wstępie refleksji Autorki na temat literatury przedmiotu. Lektura kolejnych fragmentów dysertacji wskazuje na znajomość literatury przedmiotu, jednak we Wstępie ze szkodą dla tej części pracy ten element pominięto.

Podstawa źródłowa rozprawy jest solidnie zgromadzona i wystarczająca o czym świadczy załączona bibliografia. Doktorantka wykorzystwała w swojej pracy różnorodne pozycje, wykorzystując dorobek naukowy krajowych i zagranicznych badaczy, wskazując tym samym na znajomość dyskursu badawczego dotyczącego zarówno kategorii kapitału społecznego, jak i konfliktu. Prezentacja wykorzystanych opracowań zwartych, artykułów naukowych i innych materiałów (także źródeł internetowych) zajęła w ramach bibliografii niemal 30 stron. Wadą bibliografii jest natomiast jej ciągły charakter, bez wydzielenia poszczególnych elementów składowych.

2. TREŚĆ PRACY

Struktura pracy została podporządkowana sformułowanym przez Autorkę celom rozprawy. Kolejne rozdziały są ze sobą powiązane i mają z złożenia służyć realizacji przyjętego celu badawczego. Z uwagi na zastosowaną metodologię treść rozprawy lokuje się w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauk o polityce i administracji. Warto byłoby we Wstępie wyraźnie uwypuklić ulokowanie prowadzonych badań w nauce o polityce i administracji. Nie powtarzając w tym miejscu zastrzeżeń co do konstrukcji Wstępu zwrócę uwagę, iż odniesienie się do wszystkich metodologicznych aspektów ułatwiłoby rozeznanie się w zamiarach Autorki i podążanie jej tokiem rozumowania.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Kapitał społeczny w ujęciu teoretycznym* Autorka wyjaśnia kluczowe zagadnienia istotne z punktu widzenia egzegezy kapitału społecznego jako kategorii badawczej. Przyjęty sposób narracji, zaproponowane ujęcie teoretyczne i modele analityczne nie wzbudzają zastrzeżeń. Dokonana analiza potwierdza rozeznanie autorki w literaturze przedmiotu i dominujących nurtach badawczych, a przede wszystkim wskazuje na zdolność Doktorantki do wykorzystywania dorobku naukowego we własnej pracy naukowej. W rozdziale tym w oparciu o literaturę przedmiotu charakteryzuje ona sposób pomiaru kapitału społecznego, wskazuje na instytucjonalne czynniki go kształtujące oraz artykułuje elementy społeczne, psychologiczne, ekonomiczne kapitału społecznego. Konkludując rozważania zawarte w rozdziale Autorka zwraca uwagę na dyskurs jaki toczy się w literaturze przedmiotu wokół kategorii kapitału społecznego, co prowadzi do wielości znaczeń i interpretacji i braku zgodności co do sposobów jego pomiaru i czynników go kształtujących. Dla precyzji wyводу istotne byłoby wyartykułowanie przez Autorkę dlaczego pomimo kontrowersji związanych z definiowaniem kapitału społecznego uznała ona tę kategorię jako kluczową z punktu widzenia poznawczego.

W rozdziale drugim zatytułowanym *Konflikt w ujęciu teoretycznym* Doktorantka definiuje konflikt posiłkując się różnymi podejściami teoretycznymi, odnosi się do źródeł konfliktów, przedstawia typologię i rodzaje konfliktów, charakteryzuje skutki konfliktów, ze szczególnym naciskiem na konflikt zbrojny. Pod względem merytorycznym rozdział ten został napisany poprawnie, przyjęto interesujące podejście teoretyczne oraz wykorzystano podstawową literaturę przedmiotu. Równocześnie warto byłoby przemyśleć powiązanie teoretycznych rozważań z prowadzonymi badaniami dotyczącymi b. Jugosławii. Przyjęty w tym rozdziale (podobnie jak w rozdziale pierwszym) sposób narracji skutkuje

„uniwersalnym” charakterem rozdziałów, które są słabo powiązane i zakorzenione w przedmiocie badań.

Rozdział trzeci *Sytuacja społeczno-polityczna oraz konflikty w byłych republikach Jugosławii* prezentuje podstawowe informacje o poszczególnych państwach regionu, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji społecznej, politycznej, ekonomicznej, a także w sposób syntetyczny analizuje wydarzenia towarzyszące procesowi samostanowienia tych państw oraz aktualne i potencjalne konflikty determinujące rozwój tychże państw. Rozdział ten kolejno, według przyjęto wzorca analizuje poszczególne państwa dawne republiki jugosłowiańskie. Przyjęta konwencja rozdziału powoduje, iż ma on, w szczególności w częściach analizujących sytuację społeczno-polityczną powierzchowny charakter. Wzbogaceniem fragmentów rozdziału dotyczących tego aspektu byłyby tabele czy też wykresy, które wskazywałyby na dynamikę zjawisk ekonomicznych czy demograficznych, o których pisze Autorka. Pod rozważę poddaję odwrócenie kolejności podpunktów w poszczególnych podrozdziałach. W mojej opinii dla precyzji wyводу należy najpierw omówić istotę konfliktu, który towarzyszył usamodzielnieniu się republik, a dopiero później analizować sytuację społeczno-polityczną. Warto byłoby również rozważyć połączenie w jeden podpunkt fragmentów rozdziałów dotyczących konfliktu po rozpadzie Jugosławii z tym, który wskazuje na obecne konflikty. Wydaje się to tym bardziej zasadne, iż niektóre wątki się powielają, a stanowią konsekwencję wydarzeń z lat 90. XX wieku. Pod rozważę poddaję również wydzielenie jako oddzielny podpunkt treści związanych z omawianiem sytuacji społeczno-politycznej. Dla przykładu, tytuł podrozdziału 3.1. brzmi: *Sytuacja społeczno-polityczna oraz konflikty w Słowenii* i obejmuje swym zakresem dwa problemy, jednakowoż kwestie omawiane w początkowym fragmencie podrozdziału nie są wyodrębnione jako osobny podpunkt, a jedynie wątki dotyczące konfliktu ujęte zostały w oddzielne podpunkty. W mojej ocenie zaburza to strukturę rozdziału. Pomimo wyrażonych uwag, należy docenić zamysł Doktorantki by zarysować kontekst społeczno-polityczny i ekonomiczny w poszczególnych republikach b. Jugosławii oraz wskazać na genezę i przebieg konfliktów zarówno tych, które doprowadziły do rozpadu Jugosławii, jak również trwających. Mając na względzie skalę i charakter problemów, z którymi mierzył i mierzy się region, przyjętą cezurę czasową trudno było uniknąć Autorce owej powierzchowności analizy, na którą wskazuję.

W rozdziale czwartym zatytułowanym *Metodologia badań własnych* Doktorantka nakreśliła okoliczności towarzyszące prowadzonym badaniom, przyjęte hipotezy i sformułowane pytania badawcze oraz zastosowane narzędzia badawcze. Podkreślenia

wymaga fakt, iż Autorka pomimo warunków towarzyszących przeprowadzeniu badań zdecydowała się kontynuować proces badawczy, zmieniając formułę badań i redefiniując grupę badawczą. Wprawdzie musiała w ten sposób zweryfikować założenia badawcze, jednakowoż uzyskane wyniki, które analizuje w rozdziale piątym są interesujące i ważne z poznawczego punktu widzenia. Doktorantka przeprowadziła badania ankietowe, które ukierunkowane zostały na diagnozę roli konfliktu w kształtowaniu kapitału społecznego w republikach b. Jugosławii oraz w Polsce jako próbie kontrolnej. Jest to innowacyjne podejście pozwalające dokonać porównania roli konfliktu o różnej intensywności i różnym charakterze w budowaniu kapitału społecznego. Co ważne, może również zostać wykorzystane do badania innych przypadków. Dla mnie przeprowadzone badania stanowią potwierdzenie umiejętności badawczych i dowód samodzielności naukowej Doktorantki. Moje uwagi dotyczą części rozdziału, w których Autorka dokonuje konceptualizacji pojęć. Pod względem merytorycznym część ta jest przygotowana poprawnie, jednakowoż zauważyć możemy pewnego rodzaju powtórzenia. Część teoretycznych ustaleń zaprezentowane zostało już w początkowej części dysertacji (rozdział pierwszy i drugi). W tym miejscu powrócę również do uwag wyrażonych w początkowej części recenzji, a dotyczących braku hipotez (głównej i szczegółowych). Doktorantka umieściła je wraz z pytaniami badawczymi w rozdziale czwartym (1 hipoteza główna oraz 8 hipotez szczegółowych). Są one poprawnie sformułowane, klarowne, weryfikowalne, jednakże dla przejrzystości procesu badawczego winny one zostać zamieszczone we Wstępie i stanowić jego integralną część. Przyjęta przez Doktorantkę konwencja powoduje, iż o kluczowych dla dysertacji doktorskiej założeniach metodologicznych dowiadujemy się dopiero na jej dalszych stronach. Utrudnia to identyfikację zamierzeń badawczych Doktorantki.

W ostatnim rozdziale zatytułowanym *Prezentacja wyników badań własnych* Autorka przedstawia wyniki badań prowadzonych w poszczególnych państwach oraz w Polsce jako grupie kontrolnej, dokonując ich analizy i wskazania cech wspólnych i czynników różnicujących. Zastosowane narzędzia badawcze pozwoliły jej dokonać prezentacji wskaźników kapitału społecznego w b. republikach Jugosławii oraz w Polsce jako grupie kontrolnej oraz dokonać analizy konfliktów w poszczególnych grupach poddanych badaniom, jak również dokonać diagnozy relacji pomiędzy konfliktem a wskaźnikami kapitału społecznego. Wyniki przeprowadzonych badań zostały poddane weryfikacji i przeanalizowane z uwzględnieniem ustaleń literatury przedmiotu. W końcowej części rozdziału Doktorantka dokonała weryfikacji hipotez podkreślając, iż w wyniku

przeprowadzonych badań udało się potwierdzić większość z nich. Tę część pracy uznaję za szczególnie wartościową, wymagającą od Doktorantki wiedzy teoretycznej, umiejętności i ugruntowanego warsztatu. Prezentowane wyniki badań są interesujące i stanowią efekt dobrze zaprojektowanego i przeprowadzonego procesu badawczego.

Końcowa część pracy to zakończenie. W mojej ocenie jest ono lakoniczne i stanowi powtórzenie ustaleń dotyczących hipotez zawartych w rozdziale piątym we fragmencie dotyczącym dyskusji wyników badań.

Przeprowadzone przez mgr Zuzannę Sielską analizy w ocenionych pięciu rozdziałach służyły weryfikacji postawionych hipotez i odpowiedzi na sformułowane pytania badawcze. Zamysł i procedura przeprowadzenia badań oraz uzyskane tą drogą wyniki są bardzo interesujące i mają wartość aplikacyjną. Narracja prowadzona jest w interesujący sposób, Doktorantka posługuje się aparatem naukowym oraz wykazuje umiejętności wnioskowania. Pomimo pewnych powtórzeń w treści narracja jest spójna, a Autorka umiejętnie porusza się w obszarze teoretycznym dokonując również analizy krytycznej prezentowanych podejść. W konsekwencji prowadzone badania są czytelne dla oraz wskazują na opanowanie warsztatu badacza z zakresu nauk o polityce i administracji.

Kończąc ten fragment recenzji podkreślę, iż treść rozprawy pod względem językowym i warsztatowym została przygotowana poprawnie. Pojawiające się uchybienia techniczne w postaci chociażby różnego sposobu zapisu numeracji kolejnych rozdziałów, konstrukcji przypisów, literówek, braku kropek na końcu przypisów, braku stron w przypisach, i.t.p. nie rzutują na pozytywną ocenę technicznej strony dysertacji. Przypisy w rozprawie wykonane są poprawnie, aczkolwiek wymagają starannej korekty i ujednoczenia w przypadku zamiarów publikacyjnych.

III. KONKLUZJA

Rozprawa doktorska mgr Zuzanny Sielskiej dotyczy istotnego z poznawczego punktu widzenia zagadnienia. Recenzowana praca zawiera interesujące rozwiązanie problemu naukowego polegającego na przedstawieniu teoretycznego tła i próby wyjaśnienia określonego we wstępie problemu badawczego w oparciu o przeprowadzone badania. Autorka pomimo sformułowanych w recenzji uwag z powodzeniem wyjaśnia, analizuje oraz interpretuje zjawiska i procesy, które miały kluczowe znaczenie dla uchwycenia czynników determinujących kapitał społeczny i zależności pomiędzy natężeniem konfliktu a kapitałem

społecznym. Wykazuje się wiedzą teoretyczną i dobrym warsztatem badawczym. Przeprowadzone badanie i towarzysząca mu analiza stanowi oryginalne rozwiązanie problemu badawczego i wzbogaca dotychczasowy dorobek w dyscyplinie nauki o polityce i administracji. Biorąc pod uwagę intelektualne zaangażowanie Autorki w jej przygotowanie, poprawność założeń i celów badawczych, trafność i aktualność wyciąganych wniosków należy stwierdzić, iż praca mgr Zuzanny Haliny Sielskiej odpowiada standardom i wymogom stawianym rozprawom doktorskim. Opowiadam się zatem za przyjęciem recenzowanej dysertacji i wnioskuję o dopuszczenie mgr Zuzanny Haliny Sielskiej do publicznej obrony pracy doktorskiej.

Renata Podgórska